

Aydın Madatov

Bizim yazar

Milli, dini və insani duyğularla bəslənən, Türk kimi yaşayıb, Türk kimi yüksələn və Türk kimi bu dünyanı tərk edib əbədiyyətə qovuşan əsil türklər yalnız öz millətinə deyil, bütün insanlığa xidmət etmiş, bəşəriyyətin böyük bir bölümünü zaman-zaman rifaha ulaşıdırılmış, elmi, ictimai, iqtisadi və siyasi baxımdan durnadan yüz illərlə yüksəlmiş, beş min illik bir dönmədə tarixə mədəniyyətin ən yüksək mərhələsi sayılan 25 imperatorluq, 60 dövlət, 4 atabəylik, 32 bəylik, 35 xanlıq və 9 Cümhuriyyət bəxş etmişlər. Türklərin bu əzəmət və yüksəlişi onun düşmənlərini qıcıqlandırmış, Türkləri yox etmək və ya ən azı zəif duruma düşür-

mək üçün yüz illərlə düşünüb-düşünmüş, nəhayət XX yüzilliyin ikinci onilliyində bu istəklərinə nail olmuşdular. Türk düşmənləri bəşəriyyətin 600 illik Osmanlı İmperatorluğuna son qoymaqla da kifayətlənməyib Türkiyə Türklərini də digər Türklər kimi əsarət altına almağa girişmişdilər. Bu məqsədlə onlar Türkiyənin içində yaşayan xristian yunanları və erməniləri həryönlü dəstəkləyərək ölkə daxilində qətləmlər törətmiş, ölkəni və xalqı yağmalamaqla Türkiyə Türklərini də dövlətdən məhrum etməyə çalışmışdılar. Ölkənin belə bir durumunda Tanrı öz ordusu saydığı Türk millətinin bağrından bir qurtarıcı çıxarmış və bu qurtarıcı Türk millətinə yeni bir həyat bəxş etmişdir. Bu qurtarıcı tarixdə məşhur Qazi Mustafa Kamal Atatürkür.

Əsil adı Mustafa olan Atatürk 1881-ci ildə Səlanikdə anadan olmuş atası Əli Rza Əfəndi, anası Zübeydə xanımdır. Ata tərəfindən ulu babası Hafiz Əhməd Əfəndi XIV-XV əsrlərdə Konya və Aydından Makedoniyaya yerləşdirilən Qocacıq Yürüklərindənndir. Anası Zübeydə xanım isə Səlanik yaxınlığındakı Lanqaza qəsbəsinə yerləşmiş qədim bir Türk ailəsinə mənsubdur. Millis zabiti, vəqf katibi və daha sonra taxta ticarəti yapan Əli Rza Əfəndi 1871-ci ildə Zübeydə xanımla evlənmiş, ondan altı övladı olmuş, üçü kiçik yaşlarında ölmüşdü.

Əfəndi kiçik yaşlarında ölmüşündən Atatürkün yalnız 1956-cı ilə qədər yaşayan bacısı Makbulə xanım qalmışdı. İlk təhsilini ulu babası Hafiz Mehmet Əfəndinin əsasını qoyduğu məhəllə məktəbində, sonra atası Əli Rza Əfəndinin istəyi ilə Şəmsi Əfəndi məktəbində alan Mustafa atası 1888-ci ildə öldüyündən bir müddət Rapla Çiftliyində dayısının yanında qalmış, sonra yenidən Səlanikə dönərək

məktəbi bitirmiş və səlahiyyət almış kü Rüştiyəsinə qeyd olunmuş, qısa bir aradan sonra 1893-cü ildə Hərbi Rüştiyəyə daxil olmuşdu. Hərbi Rüştiyədə riyaziyyat müəllimi onun istedadını yüksək qiymətləndirərək onu "Kamal"

adlandırmış və o gündən başlayaraq Atatürk "Mustafa Kamal" adını daşımışdır. Mustafa Kamal 1896-1899-cu illərdə Monastır Hərbi Məktəbində oxumuş, oranı bitirib İstanbulda Hərbi Məktəbə daxil olmuş, 1902-ci ildə bu Hərbi Məktəbdən

"teymən" (leytenant) rütbəsi ilə məzun olub Hərbi Akademiyada təhsilini davam etdirmiş, 11 yanvar 1905-ci ildə "yüzbaşı" (kapitan) rütbəsi ilə Akademiyanı bitirmiş, 1905-1907-ci illərdə Şamda 5-ci Orduda qulluq etmiş, 1907-ci ildə Kolağası (Baş kapitan) olaraq Monastır 3-cü Ordusunda, 19 aprel 1909-cu ildə İstanbulda daxil olub hərbi qiyamı yatıran və Sultan Əbdülhəmid

taxtdan salan Hərkat' Ordusunda Kurmay Başkanı (Ştab Naçalnik) vəzifəsi daşımış, 1910-cu ildə Fransaya göndərilmiş, 1911-ci ildə İstanbulda Genəl Kurmay Başkanlığında (Müdafiə Nazirliyində) çalışmışdır. 1911-ci ildə İtalyanların Trablis-qərbə (Şimali Afrikadakı Tripoliyə-A.M.) hücumu ilə başlayan müharibədə Mustafa Kamal bir qrup yoldaşı ilə birlikdə Tobruk və Dərnə bölgəsində görən almış, 22 dekabr 1911-ci ildə İtalyanlara qarşı Tobruk savaşını qazandığından 6 mart 1912-ci ildə Dərnə komandanlığına təyin edilmiş, 1912-ci il oktyabr ayında Balkan müharibəsi başlayınca Qelibolu və Bolayırda birliklərlə savaşa qatılmış. Demitoka və

Yük xidmətlər göstərmiş, 1913-cü ildə Sofya Hərbi Attaşesinə təyinat edilmiş, bu vəzifədə çalışarkən 1914-cü ildə yəni bir il əvvəl polkovnik rütbəsinə yüksəlmiş, 1915-ci ildə Hərbi Attaşədəki vəzifəsi sona erincə 19-cu tümən

(diviziyası) qurmaq üçün Tekirdağa göndərilmiş, 18 mart 1915-ci ildə Çanakkala Boğazını keçməyə çalışan İngilis və Fransız donanması ağır itkilər verib Qelibolu yarmadasına hərbi qüvvə çıxarmağa qərar vermiş, 25 aprel 1915-ci ildə Arıburnuna çıxan düşmən qüvvələrini Mustafa Kamalın komandanlığı etdiyi 19-cu tümən Conkbayırında durdurmuş, bu qələbədən dolayı Mustafa Kamal "albay" (polkovnik) rütbəsinə yüksəlmişdir.

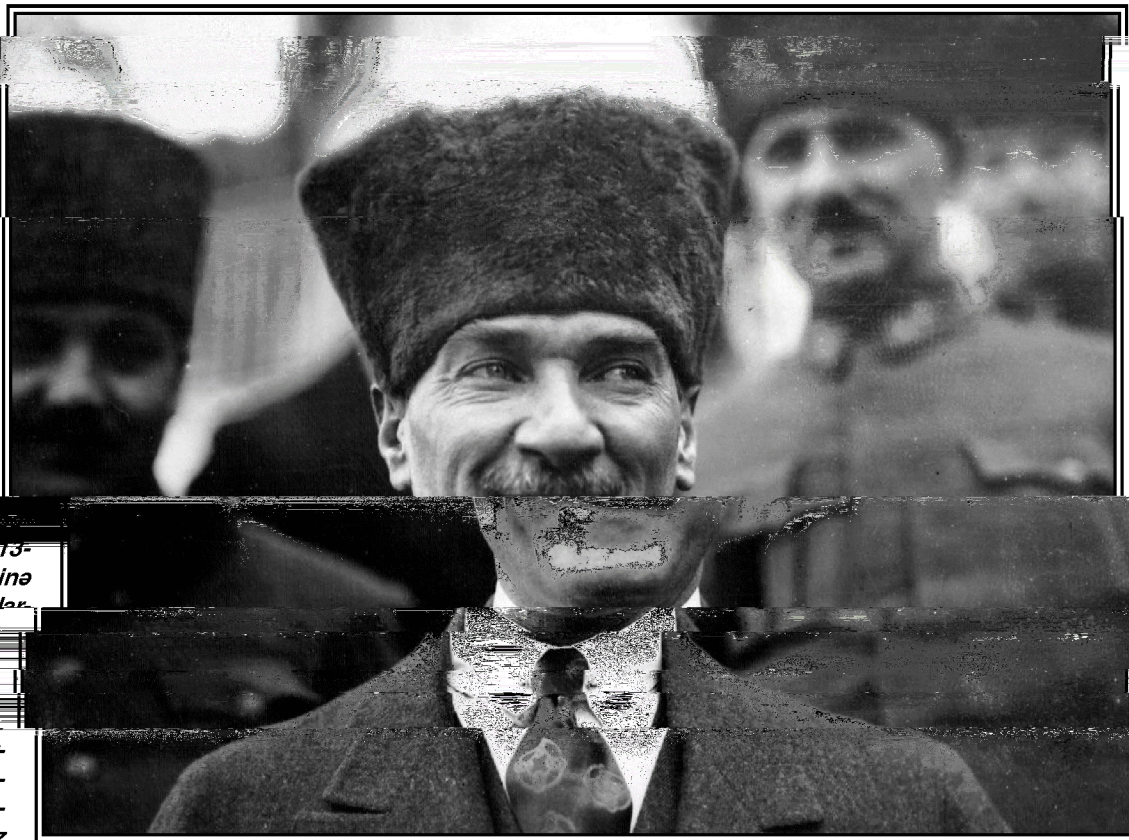
1915-ci ildə İngilislər yenidən Arıburnuna hücumə keçmiş, Anafartalar Qrupu Komandanı albay Mustafa Kamal 9-10 avqustda "Anafartalar Zəfəri"ni qazanmışdı. Bu qələbəni 17 avqustda Kirəçtəpədə, 21 avqustda 2-ci Anafartalarda da təkrar edən albay Mustafa Kamalın əsgərlərinə "Mən sizə hücumu əmr etmirəm, ölməyi əmr edirəm" əmri cəbhənin taleyini dəyişdirmişdi. Mustafa Kamal Çanakkalada bir qəhrəmanlıq dastanı yazmış, Müttəfiq dövlətlərinə "Çanakkala keçilməz" dedirtmişdi.

Mustafa Kamal Çanakkala Savaşlarından sonra 1916-cı ildə Ədirnə və Diyarbəkirdə görev al-

mış, 1 aprel 1916-cı ildə General-leytenant rütbəsinə yüksəlmiş, rus ordularına qarşı savaşa-raq Muş və Bitlisi geri almış, Şam və Hələbdəki qısa sürətli gəzərlərindən sonra 1917-ci ildə İstanbula gəlmiş, vəliəhd Vəlidədin Əfəndi ilə Almaniyaya gedərək cəbhədə incələmələrə başlamış, bu səyahətdən sonra xəstələnərək Viyana və Qarısbadə gedərək müalicə olunmuş, 15 av-

qust 1918-ci ildə 7-ci Ordu Komandanı olaraq Hələbə dönmüş, bu cəbhədə İngilis ordularına qarşı başarılı müdafiə savaşları yapmış, "Mondoros Mütərəkəsi" imzalanıqdan bir gün sonra 31 oktyabr 1918-ci ildə "İldırım Orduları Qrupu" Komandanlığına gətirilmiş, bu ordu ləğv edildikdən sonra 13 noyabr 1918-ci ildə İstanbulda gələrek Hərbi Nazirlikdə görübə başlamışdı.

Qərbin İmperialist dövlətləri dünya xəritəsini yenidən cızmaq və Osmanlı İmperatorluğunun

ərazilərini paylaşmaq məqsədilə 1914-cü ildə I Dünya müharibəsini başlatmış və sonda 30 oktyabr 1918-ci ildə "Mondoros müqaviləsi"ni Osmanlı İmperatorluğuna imzaladaraq ona ağır şərtlər yükləmiş, bununla da onu tarix səhnəsindən silmiş, Osmanlı idarəsindəki Ərəb ölkələrini də

Bütün bunlarla kifayətlənməyən Qərb imperialistləri yunan və erməni birləşmələrini də arxalarına alaraq Türklərin ana yurdu Türkiyə ərazisini də işğala başlamış və bir çox ərazilərini də işğal etmişdilər. Fransızlar Adana və Anadolu dəmiryolu boyunca ən önəmli yerləri işğal etmiş, Güney Anadolu bölgəsindəki Urfa, Maraş, Ayıntap İngilislər tərəfindən işğal edilərək Fransızlara vermiş, Antafya və Konyanı İtalyan orduları, Merzifon və Samsunu İngilis əsgərləri işğal etmiş, İstanbul müttəfiq qüvvələr tərəfindən işğal edilmiş, fürsətdən istifadə edən Yunanlar İzmir işğal edərək məmləkətin içləri

nə doğru irəliləməyə doğru başlamışdılar. Belə bir vəziyyətdə Türklər Mustafa Kamal Paşanın öndərliyində qurtuluş savaşına başlamış və qərbin imperialist qüvvələrinə qarşı Cümhuriyyətin qurulmasına gedən yolu açmışdılar. Bütün bunları Mustafa Kamal Paşa o dövrdə belə dəyərləndirmişdi:

"İstila fikri ilə başlanan Cahan Herbini xitamə erdirən qa-

liblər təklif etdikləri sülh şərtləri ilə ana torpaqlarımızı, istiqlal və hüriyyətimizi əlimizdən almağa, əsrlərdən bəri İslam və Türklüyün fədakar mühafizə olan millətimizi əsir düşməsinə endirməyə qalxışdılar... İtilaf dövlətləri bəzi müstəqil bir dövlət halında yaşamağa qabiliyyəti olmayan bir millət hesab edir və bu yanlış düşüncə bəhanəsilə məmləkətimizi parçalamaq və millətimizi əsarət altına almaq istəyirdilər.

Düşmənlərimiz istila etdikləri məmləkətimizdə hər növ müda-

generalı Falkenhaym ilə anlaşmadığına görə istefa verərək 1917-ci ilin oktyabr ayında İstanbulda dönmüşdü. Nəhayət 15 may 1919-cu ildə Qara dəniz sahillərində, Türklərdə Pontuscu

Rumlar arasında çıxan davamlı mücadiləni yatırmaq üçün Mustafa Kamal Paşaya bəzi əlavə səlahiyyətlər də verilərək ordu müfəttişi təyin edilmiş, ona mühüm vəzifələr tapşıraraq oraya

göndərilmişdi. Ona bu səlahiyyətləri verənlər vəziyyəti tam mənası ilə anlamamış və Mustafa Kamal Paşaya tapşırılmışdı ki, bölgədə asayiş və əmniyyəti təmin etsin, silahları topladaraq depolarda mühafizəsini təşkil etsin, müxtəlif yerlərdə qurulan cəmiyyətlərə silah və ordu yardımını önləsin.

Mustafa Kamal Paşa ordu müfəttişi olduğu üçün iki divizi- yalı 3-cü və 15-ci Korpusları da onun əmrində idi. Trabzon, Ərzurum, Sivas vilayətləri ilə Ər-

zincan və Samsun müstəqil səncaqları da Müfəttişliyin sərhədləri daxilində idi. Müfəttişliyə sərhəd olan qonşu vilayət və səncaqlar ilə kolordular (korporalar) da Müfəttişliyin müraciətini nəzərə almaq məcburiyyətində idilər. Müfəttişlik Hərbi Nazirliyə bağlı olsa da, daha yüksək məmləkətlərdə dövlət məsləhətçisi kimi fəaliyyət göstərirdi.

Mustafa Kamal Paşa bu vəzifə və səlahiyyətlərlə 19 may 1919-cu ildə Samsuna gəldiyi zaman artıq məmləkətin hər tərəfində məhəllə müdafiə cəmiyyətləri qurulmuş və yeniləri də qurulmaqda idi. Belə ki, Ədirnə və ətrafında "Trakya və Paşaeli Cəmiyyəti", Ərzurum və Əlazizdə "Vilayəti-Şərqiyyə Müdafiyyə-Hüquqi Milliyyə Cəmiyyəti", Trabzonca "Müdafiyyə-i-Hüquqi Cəmiyyəti", İstanbulda "Trabzon və Havalisi Adami-Mərkəziyyət Cəmiyyəti" və s. artıq fəaliyyətdə idilər.

ardı gələnlə sayımızda